

KOLDINGHUS 1972 til 2010

Møder i 1973 og 1974

1973

- 17.01 Albinus
- 06.02 Albinus – udvalgs møde
- 08.03 Albinus i telf.
- 28.03 Albinus
- 05.04 udvalgs møde
- 29.05 udstilling i biblioteket i Kolding
- 07.06 offentligt borgermøde
- 15.06 Sigvards Skovs model
- 22.08 finansudvalget
- 05.09 1. forelæggelse for det særlige syn, P.Koch, Edm. Hansen (negativt møde)
- 10.09 hos Bencard i Ribe
- 26.09 hos Mogens Koch
- 02.10 brev fra os med Erik Hansens udtalelse
- 08.10 Albinus formøde
- 09.10 2. forelæggelse for særlige syn Glob, Edm. Hansen, Engquist, Peter Koch (mærkeligt møde)
- 25.10 minister + 3 amtsråd
- 06.12 udvalgs møde

1974

- 31.01 udvalgs møde
- 09.04 3. forelæggelse særlige syn Glob, P.Koch, Engquist Edm. Hansen
- 13.06 negativt svar
- 20.06 Albinus og Tage Sørensen
- 25.06 udvalgs møde
- 09.08 Albinus
- 29.08 Albinus
- 18.09 male 4 facader - for synet at vælge imellem -
- 08.10 4. møde særlige syn forelæggelse
- 14.10 Rud spørgsmål
- 11.12 svar

mit eksempel

attest 28-10-2010

Mine kommentarer til nogle af vore projekter. -- Indholdsfortegnelse: 1

Kommentarer til skabelsesprocessen side 2

Koldinghus side 3

Albinus s. 3

Boligministeriets betænkning s. 4

C.F. Møller og Viggo Steen Møller 4 +18

Undersøgelse, systemnotater 5

Ruin eller genopførelse 6

Både ruin og slot 6

uomgængelige betingelser 6

Model 6 – udstilling 7

Osteklokke 7 - Projektet ikke godkendt af Det Særlige Bygningssyn 7

Albinus/Peter Koch 8

Voldsom kritik – projektet kasseret 8

Kompromis Erik Skov 8

Møde på Nationalmuseet med Glob mfl. 9

fire alternativer 9

Kirkesalen - Møde m. Gottlob 10

Succes m kirkesalen 11

Nye formænd Tage Sørensen 12 og Jørgen Skov. 12-13. Derec Linstrom 12

Carlo Scarpas arbejde med Castel Vecchio 12

Veluxfonden 13

Alex Dünwald 14

Interiøret 14

Restaureringsprincippet 15 - Konstruktionsprincippet 15-16

Ruinen i Interiøret + ruinsalens konflikt m. barokvinduer 17

Dagslyset i interiøret 17

Flot som et slot 17

At holde CFM's lave overslag 86 4 + 18

Viggo Steen Møllers rumdisposition 18

Chr. III's kapel 18 + 19

De grønne ruintoppe 19

Slotsgården og tårnene 21

Projektering undervejs 22

Hængebroerne 22

Kæmpetårnet som vi ikke fik med at gøre 23

Nordfløjens kælder og indretning 24

en restaurant 24

Samarbejde med myndigheder 24

Sandstensportalerne 25

Flg. er ikke skreyet endnu 27.10.2010

Samarbejde med menighedsråd

Fantastisk murværk på Vestfacåden se brev 30.09.1020 til Flemming Frydendal

Etaper Lukning af syd og øst fløjene over 5 etaper

Luft som tilpasningsmateriale

Træet som motiv. Den blå farve

Slotsgårdens belægning Handicap adgang Vandkunst og Fortuna
Bronze, Tombak - Den nye indgang, gitterport. Bislag
Det sydvestre hjørnes fortælling (se Thomas Mølvig i TEGL nr.2-2006-s14-15)
Badstuetårnet som opgang til pulp og nødudgang flyttes til Chr.III's kapel
Koldinghus som pilotprojekt og eksperiment.
Fremtiden
Jørgen Skov fattede aldrig vores Koldinghus

2004- 21.12.2006 – 28.10.2010

Kommentarer til skabelsesprocesserne ved nogle af vore udførte arbejder.

Jeg forsøger ”på falderebet” at fortælle om så mange som muligt af de hændelser og personer, der på godt og ondt er indgået i vore projekter og derved ofte påvirket dem. Forhold som mange ikke aner noget om. Jeg ville gerne gøre det kronologisk, men da jeg ikke ved hvor længe jeg lever, tager jeg det i den rækkefølge jeg umiddelbart finder passende. Om det for andre mennesker vil være muligt at se en logik eller udvikling i vort arbejde, ved jeg ikke, men for mig står det i dag klart at der er en sammenhæng i hele forløbet, hvor de enkelte projekter optræder som led i længere faser, der tilsammen beskriver et livsforløb. Jeg har indenfor de sidste 20 år, undertiden sagt til yngre mennesker, at de kan glæde sig til at blive 60 år, for herefter vil de gøre tanker og opdage livsytringer, som man ikke ville kunne som yngre, fordi man dengang endnu ikke havde forudsætningerne dertil. Sagt med andre ord, jeg havde ikke fået den erfaring og viden, som nu gør det muligt at se og forstå på en anderledes dyb og berigende måde.

Jeg vil koncentrere mig om at beskrive nogle af de sære, særlige, uventede forhold, ønskede/uønskede, planlagte/ikke planlagte, hændelser/forviklinger/udviklinger, som har haft utilsigtet heldig/uheldig indflydelse på resultatet.

Alle vore projekter har været os bevidst som stadier på en personlig udvikling, som omfatter os begge. En udvikling, både fagligt og menneskeligt i et nært samliv og godt samarbejde, som kan karakteriseres med musikkens nuancerede satsbetegnelser. Jeg har nu som 80-årig, fået bekræftet, at denne oplevelserige symbiose har været afgørende for os begge som partnere både i et lykkeligt ægteskab og i et fagligt spændende samarbejde. Jeg mener også, at Ingers og mine helt klare forskelligheder i væsen og måde at tænke og handle på, netop har været influerende, som en vedvarende inciterende god træning i at åbne, bearbejde og berige.

Dertil må jeg føje, at min opvækst i **Hald Præstegård** har udgjort en grundlæggende base – dette fremstår også underligt klart efter 60 år – og har ubevidst/bevidst præget min måde at være på. Det har været oplevelser, hvor nogle besad en dybde, jeg følte jeg var alene om. Det gælder især mine personlige **krigsoplevelser som gymnasiast**, der som overraskelsesfænomener og erkendelser er sammenhængende med de senere studier på Landbohøjskolen og Akademiet og de efterfølgende faglige miljøer som ung arkitekt først hos **Vilhelm Lauritzen**, derefter **Mogens Koch** og kontakten med **Steen Eiler Rasmussen**. Alle perioder, har givet afgørende input til min personlige erkendelse. Jeg

tænker her f.eks. på opdagelsen af den arkitekturhistoriske baggrunds betydning og logiske sammenhæng med nutiden, som en ultrakort situation, der med den efterfølgende fremtid, har udgjort **mit credo**, udviklet under kampene med at finde og definere den arkitektoniske logik specielt indenfor to områder. **Det ene paradokset nyt/gammelt**, som berører fagområdet restaurering. **Det andet afklaring af den evangelisk-lutherske kirketype**. Begge temaer har jeg bearbejdet i teori (arkitektskolen) og praksis (tegnestuen sammen med Inger), og skrevet og talt derom. Det vil jeg derfor ikke komme ind på her. – I hvert fald ikke lige med det samme. Hvorimod jeg gerne skulle nå at beskrive mit forhold til nogle projekter og personer: **Mogens Koch, Steen Ejler Rasmussen, Sigurd Lewerentz, Scarpa, Sverre Fehn, Louis Kahn, Johan Otto v. Spreckelsen (Bubi) og Holger Jensen.**

KOLDINGHUS

Opgaven begyndte med en telefonopringning fra Boligministeriets chefarkitekt **Svend Albinus** (1901-1995), som spurgte om jeg ville være interesseret i at have med genopbygningen af Koldinghus at gøre. Spørgsmålet var overraskende. Jeg havde pudsigt nok kort tid forinden tænkt på, hvem der skulle have med den opgave at gøre, men på ingen måde forestillet mig, at jeg kunne komme i betragtning. Kendsgerningerne var at arkitektarbejdet med de statslige bygninger sorterede under de Kongelige Bygningsinspektører, i dette tilfælde altså **C.F. Møller**.

Hvad der lå bagved henvendelsen, anede jeg ikke. Men **Albinus argumenterede** det bl.a. med, at ligesom traditionen på Kunstakademiets Arkitektskole i København, hvor pasningen af Roskilde Domkirke var knyttet til professoratet ved restaureringsafdelingen, som herved altid havde et tilgængeligt seriøst forsknings- og undervisningsobjekt, hvorved bygværket således også blev passet af højeste ekspertise, således burde der også knyttes et seriøst bygværk til restaureringsafdelingen på Arkitektskolen i Århus. Det kunne passende være Koldinghus. Albinus føjede dog også den snusfornuftige bemærkning til, at nu skulle jeg ikke blive alt for selvoptaget, for det havde også været væsentligt for valget, at det blev en yngre arkitekt, eftersom sagen måske kunne blive langvarig. Han sluttede telefonsamtalen med at sige, at nu skulle jeg ikke sig ja med det samme, men tænke over det en uges tid.

Albinus var en spændende mand. I det ydre en lille mager fransk "Mitterand type", som fysisk fyldte lidt, men til gengæld indeholdt meget ved sin indre stærke psyke, præget af intelligens, stor viden og et rigt kulturelt indhold. Det gjaldt væremåde og valg. Hans feriehobby var f.eks. studier af sydfranske dialekter. Blandt tidens arkitekter, der dengang var stærkt engageret i periodens ekspanderende boligbyggeri var han dybt respekteret, for nogen frygtet. Han stillede sine betingelser, som forventedes forstået og fulgt. Derved udstrålede han selvsikkerhed, og var sig det formodentlig ret bevidst.

Albinus var byggevalgets første og dygtigste formand. Som sådan var han af afgørende betydning for at vort projekt overhovedet kom i gang. Vi fik et meget effektivt samarbejde med ham. Et samarbejde som byggede på gensidig respekt og tillid, som fik sin psykisk dramatiske prøve straks på det første eller andet byggemøde på Koldinghus, hvor **Albinus spurgte: "hvor lang tid tager det at restaurere Koldinghus"?** Jeg

svarede at det var vanskeligt at sige her og nu, eftersom vi knap nok kendte noget til Koldinghus. Albinus replicerede: "nu har vi engageret en specialist i restaurering, så må han også kunne svare på det spørgsmål". Jeg forstod at den mand var en meget bestemt herre, og at jeg ikke skulle demonstrere større usikkerhed eller vige uden om, så jeg gjorde hurtigt følgende tankegang: Koldinghus er et stort bygningskompleks. Det er p.t. uklart, hvad der skal ske, men det er indlysende, at der skal udføres mange forskelligartede indgreb, som skal styres klart, meget skal projekteres på stedet. Det vil være begrænset, hvor mange håndværkere, man kan have i gang samtidig. Man kan ikke styre mere end en halv snes, uden at der begås fejl, som skal rettes, koster penge, giver kritik. Altså kræver det lang tid. Hvor lang tid tør jeg sige? Hvis jeg siger 12 år, vil han sikkert svare: "åh- skal vi ikke sige 10". Hvis jeg siger 9 år vil han sikkert sige: "ah - skal vi ikke sige 7". Så jeg besluttede at distancere mig fra ham samtidig med at jeg anslog at det ville tage 20 år. På det grundlag svarede jeg: "nu da jeg er blevet afkrævet et svar, vil jeg på det grundlag vi har i dag, og med den begrænsede viden vi har om Koldinghus, anslå at det vil tage 19 år". Samtidig med at jeg sagde dette så jeg ham direkte ind i øjnene. Albinus stirrede på mig og var tavs - længe. Jeg tænkte: "jeg er jyde, nu har jeg sagt, hvad jeg mener. Jeg kan godt holde ud at blive ved med at se ham i øjnene uden at sige mere. Det er jo ham, der skal svare. Han har jo spurgt en ekspert, som svarede 19 år og ikke 20. Det udtrykker faglig præcision, så der er ikke noget at raffle om". Jeg ved ikke hvad Albinus tænkte, men pludselig sagde han: "godt så siger vi det. - Næste punkt på dagsordenen!".

Økonomien var fastlagt. Arbejdet skulle gennemføres indenfor det overslag C.F. Møller havde udarbejdet, og som kunne prisreguleres. Opgaven blev realiseret - med 300.000 kr i overskud.

"Boligministeriets betænkning af 29 april 1964" om Koldinghus, som vi fik udleveret som et slags program, beskrev kort bygningen, dens historie, tilstand og de overvejelser man havde gjort om dens funktion, om problematikken ruin eller slot. Endvidere indeholdt den et projekt med overslag af C.F.Møller, en dispositionsplan for museets indetning, samt tre alternative forslag med overslag af Kaj Gottlob til istandsættelse af slotskirken. Det vil sige, at der var flere arkitekter, der allerede i 1964 var involveret i sagen. Endvidere var Albinus først kommet ind i Koldinghussagen i 1971, året før vi blev spurgt. Men han havde været formand for byggeudvalget ved restaureringen af Sønderborg Slot. En sag, hvor arkitekt Peter Koch havde store problemer med økonomi og tid, som forårsagede at arkitekt Stærmose blev koblet på. Måske har denne sag også bidraget til et markant skift i Koldinghus. Under alle omstændigheder, gjorde Albinus os klart, at såvel C.F. Møller som Viggo Steen Møller ikke skulle fortsætte med Koldinghus. Det skulle han nok klare. Det gjorde han også, men ikke uden sværdslag. C.F. Møller fremkom med flere forslag til at fortsætte, f.eks. kunne han være arkitekt og vi konsulenter. Viggo Steen Møller reagerede voldsomt. Han sendte os et **rasende brev**, hvoraf fremgik at det var hans overbevisning, at det var os, der havde ønsket ham ud af sagen. Siden har vi, når vi mødte sønnen Henrik Steen Møller, arkitekturjournalist ved Politiken, haft en fornemmelse af, at han havde noget imod os, og ikke ønskede kontakt.

Huske senere også kommentar om Peter Koch, Glob, Engquist og Sigvard Skov.

I **C.F. Møllers overslag** var ikke afsat penge til opmåling og undersøgelser af ruinen. De eneste nogenlunde korrekte opmålinger, der burde være til stede, men ikke kunne findes, var **Julius Schmidts opmålinger** fra 1895-98 af plan snit og facader af slotsruinen. Disse tegninger dukkede først flere år senere op på et skab i den afgåede museumsdirektør Sigvard Skovs kontor. Herudover forelå arkitekt Kaj Gottlobs (1887-1976) undersøgelser og rekonstruktionsforslag vedr. Christian IV's Kirkesal. Et arbejde som Inger og jeg drøftede med **Gottlob** under et hyggeligt besøg i hans bolig i Rosenvængets villakvarter på Østerbro. Endvidere havde arkitekt **Viggo Norn** (1879-1967) udført én opmåling i mål 1:20 af ruinens østfacade fra 19..., som eksempel på, hvordan han forestillede sig hele ruinkomplekset skulle opmåles, et arbejde, der ville blive uhyre kostbart og desværre ikke beskrive de bygningsarkæologiske forhold godt nok. Derfor **bad vi om en ekstrabevilling** til at udføre de mest nødvendige opmålinger og bygningsarkæologiske undersøgelser. Arbejdet udførtes under min ledelse af et lille hold arkitekter og studerende (**Ole Østergaard Hansen, Torben Olesen, Kurt Birch, senere Mogens Svenning**), på to måneder og med logi i en tom lejlighed i Kolding. Registreringen udførtes dels som en punktmæssig præcis dimensionsopmåling af slotsruinens ruinøse syd- og østfløje, der suppleredes med et sæt "systemnotater", der viste alle synlige arkæologiske og historiske spor. Hertil kom en senere **fotogrammetrisk opmåling**, den første store opmåling i Danmark, som blev udført af **Gert Bech Nielsen og Ernst Kallesøe** fra Arkitektskolen i Århus. Der foreligger således en registrering af alle flader. Og på grundlag af dette materiale kan der således tilvejebringes en fuldkommen opmåling af slotsruinen.

Systemnotaterne udførtes på flg. måde:

Sydfløjens og østfløjens udvendige og indvendige ruinfacader disponeredes inddelt i lodrette sektorer. Hver person fik tildelt en sammenhængende serie sektorer, og fik til opgave på fri hånd, i skønnet målestok 1:20, at nedtegne hver sektor på et ternet A4-ark, hvorpå han indtegnede alle de spor, som murværket rummer. Sporene nummeredes, identificeredes (efter bedste evne) og noteredes på samme ark. Iagttagers position valgtes således at sektoren betragtedes i opstalt og i passende afstand så iagttagelserne optimeredes - evt. med kikkert.

Metoden viste sig meget effektiv. I begyndelsen naturligvis noget famlende, men efterhånden som man "lærte murværkets sprog at kende" og om aftenen sammen drøftede resultaterne, blev det en spændende og utrolig oplevelse at kunne aflæse Koldinghus' historie. I "alfabetet" indgik foruden de klart synlige spor også stenenes, fugernes og pudsmørtlens form, størrelser og tekstur. Hermed kunne enhver helhed og detalje overalt på ruinmurværket identificeres og tidsfæstes. Det var en herlig inciterende Sherlock Holmes oplevelse. Jeg har siden talt om en historisk bygnings "fortælle værdi", og konstateret, at den også kan engagere almindelige mennesker, når de først får fat i "sproget".

Opdagelsen af slotsruinens fortælle værdi førte til ideen til vort første projektforslag, som således skabtes på stedet og under vore samtaler om aftenen. Ideen skyldtes også situationen i Kolding By, hvor man diskuterede om man skulle bevare ruinen urørt eller genopføre slottet Koldinghus. Der var ivrige talsmænd for begge løsninger.

"Betænkningen" fra 29. april 1964

I samme problematik indgik også med stor vægt i kapitel IV "**Ruin eller genopførelse**". Man når i Betænkningen frem til en slags genopbygning i tegl, "en indkapsling eller indføjelse af det resterende murværk i en nyere konstruktion, der tillige vil kunne tjene visse brugsmæssige formål". Udvalget tager afstand fra at rekonstruere udseendet fra 1600-tallet, 1700-tallet og også 1808. I "det indre må man stå ret frit". **C.F. Møllers forslag** er gengivet i betænkningen, som en uskøn overkradsning på Julius Schmidts smukke tegninger. Han forestillede sig, at når Peter Koch var færdig med Sønderborg Slot skulle han selv i gang med Koldinghus. C.F. Møllers forslag af 1969 går på: i det ydre reparation og opmuring af ruinens mure med nye munketegl. I det indre etablering af nye etageadskillelser med fløjene opdelt af murede vægge i forskellige rum til museum m.m. Et interiør, der minder stærkt om det Peter Koch kort tid før havde udført på Sønderborg Slot ("søsterslot" til Koldinghus), jævnt kedeligt og nødigt gentaget. **C.F. Møllers projekt** opfylder betænkningens krav, men **ruinen udslettes helt**, og murværkets historiske **fortælleverdi vil være totalt ødelagt**. - Man har hverken ruin eller slot.

Koldingborgernes reaktioner om "enten ruin eller slot" ledte vore aftendiskussioner mod den **geniale men utopiske tanke at skabe "både ruin og slot"** i 'et og samme projekt. Jeg var i faglitteraturen stødt på den udgravede ruin af den skånske borg Lillöhus, hvor den fremdragne ruin var blevet beskyttet af et enkel tosidet svagt hældende tag, fra hvis fod hang simple bræddevægge, der fulgte ruinens form op og ned. Denne effektive simple løsning og enkle arkitektur betog mig.

↑ set
↑ investition

Efterhånden som vi arbejdede os ind i og forstod ruinens fantastiske fortællinger om 500 års liv og drama, afklaredes ideen: i det nye projekt skulle ruinen bevares fuldstændig urørt, og "slottet" skulle nyfortolkes i nogle spændende interiører, som folk ville finde betagende og "flotte". Men hvordan dette skulle udformes arkitektonisk var endnu ikke afklaret. Men det stod os klart, at det var pædagogisk vigtigt at fremstille sagen med dens problematik og ide til en konkret løsning, på en sådan måde, at paradokset blev forståeligt – også for almindelige mennesker?

På tegnestuen opstillede vi nogle få absolutte **uomgængelige betingelser** for projektet:

1. **Intet af den eksisterende ruin helt ned til mindste detalje må fjernes.** Det gælder også den øvrige bygning og arbejder udført af andre arkitekter f.eks Viggo Norns og C.F. Møllers betontrapper og -konstruktioner.
2. **Bygningskompleksets historie skal kunne aflæses og udforskes senere.**
3. **Eksisterende ruin skal beskyttes effektivt mod klimatisk nedbrydning.**
4. **Nye konstruktioner og andre dele må ikke berøre eller belaste eksisterende ruin.**
5. **Alle nye dele skal udføres som reversible nutidige elementer, gerne præfabrikerede.**

På tegnestuen byggede vi en **model**, der var så stor, at man kunne stikke hovedet ind i den både fra siden og op gennem gulvet. Her kunne vi studere dagslysets virkning i østfløjen, sydfløjen, og Christian III's kapel. I afsnittet sydfløjen var ruinkarakteren aller stærkest. Den skulle derfor her kunne opleves fuldstændigt fra bund til top, i et højt rum, en "ruinsal", hvor man skulle kunne bevæge sig i forskellige niveauer. Vigtigt var indefra at kunne opleve ruinmurene i deres karakter og bølgede profil med himlen som

baggrund og set gennem en udenpå nedhængende beskyttende gennemsigtig facadeflade, der som en "persienne", formet som en kæmpe stor glas- og stålrister lukker det store hul i slotsruinens sydøst hjørne. Udefra ville man om aftenen se ruinen tegne sig med sin kontur mod det elektriske lys strålende indefra ud gennem risten - med association til det "brændende" slot.

Vi lavede en **udstilling på biblioteket** af projektet og modellen med et forklarende dias show. Men det blev desværre fuldstændig misforstået. **Museumsdirektør Sigvard Skov**, der ikke kunne acceptere os som arkitekter, var imod forslaget og bekæmpede det i tale og skrift. Som **modforslag** fik han udført ~~han~~ en romantisk model af Koldinghus som renaissance slot i røde mursten, som blev opstillet på Koldinghus i nordfløjen, flankeret af dannebrog og klassiske hvide søjler.

En voldsom protest mod vort projekt blev også sat i gang i den lokale presse og bredte sig i mange dagblade rundt om i landet, stærkt kritiseret og beskrevet som en "**osteklokke**", Koldinghus skulle puttes ind i. Værst var at projektet, som var indsendt til myndighederne: Fredningsstyrelsen, Det Særlige Bygningssyn (med Peter Koch, H.H. Engquist og P.V.Glob) og Nationalmuseet **ikke kunne godkendes**. Eneste opbakning var den vi havde fået fra byggeudvalget, hvis medlemmer havde fulgt projektets tilblivelse, forstået det korrekt og gik ind for det. Udvalgets medlemmer var, med Albinus i spidsen, professor Otto Norn, borgmester Ravn, amtsborgmester Tiedemann, politikeren Gunhild Due, fabrikant K. E. Reddersen m.fl..

Professor Otto Norn, som oprindeligt havde været inspektør på Nationalmuseet, havde på et vist tidspunkt truffet rigsantikvar P. V. Glob som med ed havde erklæret, at vort forslag aldrig skulle blive til noget.

Det var ikke mærkeligt, at projektet kunne virke overraskende, men at det kunne misforstås så stærkt, havde vi ikke ventet. Vi havde for at sikre at vort projekt ikke var helt forrykt, meget tidligt henvendt os til min gamle chef, professor **Mogens Koch**, og min studiekammerat og ven Erik Hansen. Begge udtrykte klar forståelse for projektet og dets ide, og havde ikke problemer med at kunne acceptere det.

Den næste vi havde spurgt privat, inden fremlæggelse for byggeudvalget, var professor **Otto Norn**, der boede i Horsens i faderens, arkitekt kgl.bygningsinspektør Viggo Norns fine senklassicistiske hus. Viggo Norn havde som arkitekt arbejdet intenst med Koldinghus. I mellemkrigsårene udførte han omfattende genopbygningsarbejder såsom det store, markante Kæmpetårn og rekonstruktion af riddersalen, foruden overdækning og lukning af vest- og nordfløjene. Flere steder med anvendelse af beton, som man dengang "troede" kunne løse alle problemer. Norns arbejder var tidstypiske traditionelle restaureringer med rekonstruktioner uden større hensyn til historiske spor og rester. En holdning, som gav adskillige myndighedspersoner anledning til at påpege, at når man her havde sagt "A" måtte man i denne situation også sige "B", og dermed fortsætte med samme restaureringsmetode.

Til Otto Norns ros skal siges, at han, da vi lagde vort utraditionelle projekt frem, straks forstod det. Han udtrykte sin klare positive holdning, idet han samtidig beklagede sin fars kraftige indgreb. Norn blev en god kritisk støtte i det senere forløb.

Samarbejdsforhold m. Pind K 70
o. Stiesdal K. 11

Edmund Hansen deltog også 5.9.1973

Albinus havde for os udtrykt, at han nok **skulle klare Peter Koch**, og arrangerede derfor et møde, som vi skulle deltage i og redegøre for projektet. Mødet fandt sted i en af boligministeriets barakker på Christianshavn, hvor Udenrigsministeriet nu ligger. Jeg kendte Peter Koch fra Det Særlige Kirkesyn, hvor vi begge var synsmedlemmer for Odense og Maribo domkirker. Jeg nærrede på den baggrund ikke store forventninger til Peter Kochs forståelse og vilje. Og det gik desværre heller ikke som Albinus havde ventet. Peter Koch udtrykte hurtigt sin uvilje mod forslaget, og Albinus kunne ikke rokke ham. Vor tanke om ikke at gribe ind i ruinstadiet, men i stedet sikre slotsruinen med dens rige fortællerværdi, fattede han ikke - eller ville ikke forstå. Jeg anede at hans modvilje lå i at han implicit opfattede vort projekt og holdning som en kritik af hans nylig udførte restaurering af Sønderborg Slot.

Til vor tanke om ikke at gribe ind og derved ikke reducere ruinen, men i stedet bevare dens fortællerværd, ytrede **Peter Koch**, at **"det man ikke ved, der er gået tabt, det har man ikke ondt af, og det vil man ikke savne"**.

Mødet med Peter Koch (5. sept. 1973) var efter udstillingen i biblioteket (29. maj 1973) og det offentlige borgermøde (7. juni 1973), hvorefter mange protester kom frem, og som Peter Koch kan have været vidende om. Hans indstilling var negativ. Det var vort indtryk efter mødet, at Albinus havde forregnet sig. Der var måske visse gnidninger mellem de to "bestemte" herrer, der gik tilbage til deres samarbejde med restaureringen af Sønderborg Slot, hvor Peter Koch havde præsteret en tvivlsom indsats, økonomisk og tidsmæssigt.

Andre møder med det sær. Bygningssyn: ^{8. 1973 møde} 10. okt. 1973 - ^{1. forslag} 9. april 1974 - ^{kompromiser} 8. okt. 1974

Imidlertid blev **kritikken** af vort projekt så **voldsom** (der findes i sagsmaterialet en udklipsmappe ført af Inger, der viser omfanget af kritikken mod os), at vi ikke fandt det realistisk at fortsætte med opgaven, og valgte at trække os ud. Da dette kom museumsinspektør **Erik Skov**, Nationalmuseet, før øre, henvendte han sig privat til os og spurgte, om ikke vi kunne tænke os at udarbejde **et kompromis**. Vi var umiddelbart ikke indstillet på en sådan tanke. Men da Erik Skov udtrykte, at et kompromis under alle omstændigheder ville være bedre, end det man ellers måtte forvente i den givne situation, kunne vi nok indse det logiske i hans argumentation. Hertil føjede sig Albinus' forslag, at man i et par år skulle gå lidt stille med dørene og kun udføre visse ikke kontroversielle nødvendige arbejder, såsom rejsning af nye tage på vest- og nordfløjene. Man kunne også tage fat i arbejdet med Christian IV's kirkesal, som Gottlob havde arbejdet med. Hvis dette arbejde faldt i god jord hos folk, kunne man arbejde videre med et eventuelt kompromis.

Et kompromis indebar imidlertid, at vi skulle have de myndigheder med os, som havde kasseret vort projekt. Vi besluttede derfor at arbejde med et kompromisforslag, som man ikke burde kunne modsætte sig, eftersom det fulgte betænkningens formulering: "man må stile efter en løsning, der muliggør bevarelsen i videst mulig omfang af anlægget: en indkapsling eller indføjelse af det resterende murværk i en nyere konstruktion, der tillige ville kunne tjene visse brugsmæssige formål". En rekonstruktion til en tidligere hovedperiode menes ikke mulig. Bestræbelserne må rette sig mod en nøgterne supplerings af det originale murværk, samt en tagdækning. Man afviser: "pudsning af

murværket for at nå frem til et udseende, der kan minde om det barokslot, der gik til grunde i 1808". Men siger alligevel: "at hovedtrækkene i det ydre vil: "få en stor lighed med slottet som det så ud lige før branden. Det genopførte Kæmpetårn og de tilstødende mure kan give et indtryk af en sådan virkning. Med hensyn til det indre, må man stå frit".

Til det afgørende møde d. 8.okt.1974. havde vi udarbejdet fire alternative forslag, illustreret med store farvelagte tegninger i mål 1:50 af sydfacaden. Hvert alternativ viste et niveau fra vort første, udpræget minimalistiske projekt, som ikke var blevet forstået og accepteret af hverken læg eller lærd.

Vort første projekt, alternativ 1, var en løsning med lukning af de store huller med rustfri eller galvaniseret metal og glas, og med svagt hældende tage af plader, skifer, metal, eternit, pap el.lign. .

Alternativ 2 var baseret på samme ide som alternativ 1, men her fremtrådte stål- og glasfladerne ikke som lyse grå stålflader af galvaniseret jern eller rustfri stål, men af corten-stål, som med tiden ville patinere i en rødlig mørk rustfarve, der ville falde bedre sammen med det gamle røde teglmurværk.

Det tredje alternativ var også beslægtet med alternativ 1. Men i stedet for stål og glas tænkte den store lukning af sydfacaden udført som en trækonstruktion beklædt med træ, malet med en jordfarverød imprægneringsvædske. Denne konstruktion ville være relativ let og ikke kræve fjernelse eller større indgreb i svage fundamenter og murværk. I forslag 3 og 4 anbragtes de nye vinduer i overensstemmelse med barokperiodens vinduesplacering før branden.

Det fjerde alternativ viste et projekt af røde mursten, en rekonstruktion a la Viggo Norns genopbygning af Kæmpetårnet, som vi vidste både lærd og læg ville acceptere, men som vi fandt uacceptabelt og direkte destruerende, fordi sydfløjens svage ruinmure og fundamenter ikke ville kunne bære de omfattende nye, rekonstruerede store murpartier og højt rejste tegltage.

I mødet, som fandt sted 8.okt 1974 på Nationalmuseet deltog fra Det Særlige Bygningssyn: P.V. Glob (formand), Mogens Bencard og Peter Koch, Hans Henrik Engquist samt Edmund Hansen fra Planstyrelsen. Herudover formanden for byggeudvalget S. Albinus og vist nok et par medlemmer mere, samt Inger og jeg.

Alle personer fra Det Særlige Bygningssyn måtte vi betragte som modstandere af vort første projekt. Måske bortset fra Mogens Bencard, daværende museumsdirektør i Ribe, med hvem vi (vistnok efter forslag fra Otto Norn) tidligere havde haft et orienterede møde, hvor han viste nogen forståelse, uden dog at udtrykke en egentlig tilslutning. Han virkede som en forsigtig, måske konfliktsky mand, der ikke ville risikere sin egen position.

Vi havde med de **fire alternativer** besluttet indirekte at vise, at alle fire stort set fulgte betænkningen, trods deres tilsyneladende store visuelle forskelle. Vi ville gerne nå frem til, at et valg ikke burde være baseret på, hvad man "syntes", men blev logisk motiveret. Vi var os dog bevidst, at vore dommere ved synet af de forskelle muligheder, inderst inde straks ville tage afstand fra alternativ 1, sikkert også alternativ 2. Hvis nogen derefter ville foretrække alternativ 4, ville vi gøre det klart, at dette projekt ville være

langt mere ødelæggende end bevarende. Vi havde på det tidspunkt fundet ud af at slotsruinens sydøst hjørne var placeret på kanten af en tidligere voldgrav, og at fundamentene her var ustabile. (Winstrup havde uden at kende årsagen konstateret de skæve mure og opgivet at redde dette stykke facade. C.F. Møllers ingeniør havde nok rettet sydfacaden op, men uden at sikre fundamenternes stabilitet). Tilbage bliver alternativ 3. Alternativ 1 var allerede kasseret. Herefter ville diskussionen dreje sig om alternativ 2 eller 3, hvor vi selv havde størst sympati for 2 pga. det enkle og minimalistiske indgreb. Men for "dommerne" ligger det sikkert for tæt på 1, så problematikken ville samle sig om de to, hvis man da ikke ville løse den gordiske knude ved at kassere arkitekterne.

Vi satsede således på at dommernes umiddelbare uvilje mod 1 og 2, kombineret med vores logiske påpejning af alternativ 4's manglende realitet ville pege på 3. – hvilket også skete.

Man enedes om dette projekt som et kompromis, med den udtrykte betingelse, at de manglende facadepartier skulle, hvor det var teknisk forsvarligt, udfyldes med murværk af nutidige teglsten. Hvor dette ikke var muligt, som på sydfløjen, af andet og lettere materiale. I det indre accepteredes den nye konstruktion udført af træ.

Set fra vor side følger alle fire alternativer betænkningen, således at det ydre istandsættes, hvor det er teknisk muligt, af teglsten, nutidige i størrelse og karakter. Hvor det ikke er teknisk muligt af andet materiale, som lette træbeklædninger. I det indre: nye konstruktioner af træ eller stål. Det var et acceptabelt princip.

I overensstemmelse med **Albinus' taktik** udførte vi først de ukontroversielle opbygninger af tagene på nord- og vestfløjene. Derefter kom turen til Chr. IV's kirkesal, som **arkitekt Kaj Gottlob** (1887-1976) havde arbejdet med, og dertil i betænkningen fremlagt fire alternativer, A,B,C og D, der spændte fra en fuldstændig rekonstruktion i mur og stuk (A) til, et simpelt forslag, en antydning af det indre, udført i et jernskelet (D). Eftersom Gottlob endnu levede, **besøgte vi** den næsten **90-årige Gottlob**, boende i en af de tidlige villaer på Østerbro i København. Det blev et hyggeligt og givtigt møde. Vi orienterede ham om vor holdning og tanker om Koldinghus. Vi havde på det tidspunkt ikke udført noget projekt til Kirkesalen, men fik en god drøftelse, som blev inspirerende for os, fordi han ikke bare forstod dem, men også accepterede dem. Vi sagde farvel med fornemmelse af at han accepterede os. - Vores forslag blev endnu mere minimalt end hans.

Dette afsnit skal måske stryges

I dag tænker vi på hans arkitekturhistoriske viden, hans virke i Delphi og mødet med Erik Hansen, hans intelligente, men skrækkelige St. Lukas Kirke i Århus og hans modernistiske universitetsbygninger på Nørre Fælled. Og den gang vi havde syn på Trinitatis Kirke, og jeg hørte hans affejende bemærkning til et menighedsrådsmedlem: "hvad det arkitektoniske angår er det noget vi arkitekter tager os af". Men jeg husker også, hvor rystet jeg blev over at se hans gammelmands forslag til konkurrencen om **Gammel Holte Kirke 1975** (der indkom 235 forslag), som blev vundet af Gunløgsson. Vi fik 2' præmie. Mogens Koch var dommer.

Kirken har sandsynligvis lignet
Kirken i Frøborg Slot

Hjemme gennemgik vi omhyggeligt **Gottlobs fire alternativer**, fandt dem alle logiske men ikke brugelige. I stedet fandt vi frem til en endnu stærkere **minimalløsning**, som bestod i kun at udføre et gulv, etablere et varmeanlæg og skabe en ny belysning. Brugen af rummet skulle være foredrag, koncerter og udstillinger, altså et tomt, nøgent rum. Men de nævnte tilføjelser blev alligevel udformet i relation til det oprindelige kirkerum. Gulvet blev af natursten med indbygget gulvvarme, suppleredes med konvektorer under de nye hævede trægulve i siderne, hvor der havde været gallerier, hvis fagdeling af søjlebårne hvælv stadig kunne ses. Hvor søjlerne havde stået placeredes nye støbejerns lysstandere. I hovedskibet bevaredes Norns synlige bjælkeloft af beton, og en ny belysning udformedes som tre store messingkroner, hvis konstruktion formedes som ribberne i renæssance stjernehvælv, som oprindeligt har overdækket kirkerummet. Hver krone forsynedes med små elpærer i knudepunkterne, et arrangement hvis "tivolikarakter" vi kviede os noget ved, men trøstede os med, at det i virkeligheden ikke lå så langt fra Christian IV's egen pyntelige "tivoliaritektur". I rummets bageste ende udførtes en simpel træbalkon, som tjener som gangforbindelse til den nærliggende "Hvide Sal".

Vort arbejde blev en succes. Folk blev så betaget af det strålende stjerne loft i det noget dystre ruinøse kirkerum, at man ikke ænsede den simple balkonkonstruktion, som i overensstemmelse med vort princip demonstrativt var friholdt af de historiske vægflader med deres arkæologiske spor. Den eneste behandling rummet fik var en nænsom støvsugning af alle flader.

Som sådan fremtrådte kirkesalen som repræsentant for det kommende projekt. Rummet blev attraktivt for kunstnere at udstille i. Det var et udmærket koncertrum. Folk syntes det var spændende. Derigennem skabtes ret hurtigt den tillid til os i vort omdømme, som var nødvendig for at komme videre.

Det Særlige Bygningssyn fik en direkte repræsentant i udvalget. Det var en stor fordel. Dels lettede det sagsbehandlingen. Det gjaldt også forståelsen eftersom repræsentanten blev arkitekt Torben Olesen, som var en af de studerende fra Arkitektskolen i Århus, der i sin tid var med på holdet, der udførte de indledende vigtige bygningsarkæologiske undersøgelser af ruinen, og derigennem også deltog i vore diskussionerne i Kolding om problematikken. Han var en dygtig iagttagere og opmåler, hvor hans hobby som bjergbestiger kom arbejdet til gode, da vi ikke havde stillads.

Albinus var, som tidligere nævnt den første byggeudvalgsformand og bestred dette arbejde fortræffeligt. Han blev i et langt tilbageblik så afgjort den bedste af de tre byggeudvalgsformænd, der var på sagen i de 20 år, vi havde med den at gøre. Det gjaldt såvel faglige som menneskelige områder. Det var med ham vi ret tidligt aftalte, at gemme tårnene, som forekom særlig problematiske, til sidst, for da ville vi sikkert være blevet meget klogere.

(Slettes: S.G. Albinus (Koldinghus 1971- ?). Tage G. Sørensen (boligminst. ejend. 1972-86) Jørgen Skov (slots og ejendom. 1987- 95))

Tage G. Sørensen blev byggeudvalgsformand efter Albinus, Han var en mild og venlig person, der ikke blandede sig særligt i det arkitektoniske og historiske, men mest i tid og økonomi. Han blev dog arkitektonisk tændt og tog initiativ til en studietur til Italien for at se **Carlos Scarpas arbejde med CastelVecchio** i Verona, Italien, som vi på det tidspunkt ikke var bekendt med, men som blev en særlig oplevelse, fordi der kan drages visse sammenligninger mellem Koldinghus og Castel Vecchio, eller som nogle siger mellem Scarpa og Exner. Derfor kan det have en vis interesse at kende historien

På et vist tidspunkt havde jeg besøgt The University of Advanced studies i York, England, og kendte derfra Bernard Feilden og **Derec Linstrom**, hvis faglige holdninger jeg fandt interessant. Derfor inviterede jeg Derec Linstrom til at forelæse på Arkitektskolen i Århus. Efterpå overvandt jeg mine betænkeligheder og foreslog at køre til Koldinghus og vise ham vort igangværende arbejde, idet jeg var nysgerrig efter at høre hans mening. Vi begyndte rundturen med at gå gennem Nordfløjen og Vestfløjen, som for størstedelen var genopført af Viggo Norn før Anden Verdenskrig, og nu var i brug som museum. Herfra gik vi ind i sydfløjen, som på det tidspunkt var kommet under tag og delvis lukket. Den nye konstruktion med de små og store søjler var på plads, og visse etagedæk. Ellers var interiøret præget af byggestilladser og trapper. Man kunne bevæge sig rundt i ruininteriøret, hvis endelige karakter ikke lå så langt fra det han så. Under vandringen blev vor samtale mindre og mindre. Da vi til sidst stod ude i slotsgården var han helt tavs. Jeg havde under vandringen fået en voksende fornemmelse af, at han ikke kunne lide det han havde set, så jeg tænkte på at vi nu måtte se at komme tilbage til Århus i passende tid. Men så rømmede han sig og nærmest erklærede, at efter det han nu havde set, så var der to restaureringer i Europa, som han fandt meget interessante. Den ene var Castel Vecchio i Italien af Scarpa, den anden var Koldinghus i Danmark. På hans spørgsmål måtte jeg beskæmmet meddele at jeg ikke kendte Castel Vecchio og Scarpa. Og at jeg heller ikke kendte Piranesi, hvis kunst han havde fået associationer til under vandringen.

At Linstrom virkelig var begejstret, blev bekræftet på hjemturen, hvor han var fast besluttet på, at Koldinghusprojektet absolut skulle offentliggøres i UNESCOs tidsskrift MONUMENTUM, som stod for sin sidste udgave om kort tid. Han var selv redaktør af skriftet, så sådan blev det.

Da jeg fortalte Tage Sørensen om denne oplevelse, blev han stærkt opsat på, at besøge Castel Vecchio og eventuelt se andre ting af Scarpa. Så vi kom af sted kort tid efter. Poul Dedenroth-Schou deltog også i rejsen, som blev en stor oplevelse for alle.

Jørgen Skov afløste Tage G. Sørensen, da denne gik på pension. Kort tid efter tilkaldte han os til et møde, hvor han overraskende optrådte barskt og uhøfligt. Det var vores opfattelse, at han følte han nu skulle rette op på slendrian i Slots- og Ejendomsstyrelsen. Han meddelte os, at vores honorar ordning skulle tages op til revision. Han fyrede **Bent Noiesen**, Tage G. Sørensens højre hånd. Og andre, behandlede meget dårligt. Hans kvindelige sekretær var en undtagelse. Vi fik således fra starten et meget dårligt samarbejde med ham. Som førte til, at han **forsøgte at komme af med os efter**

indvielsen 1989. På det tidspunkt havde vi regnet med at skulle i gang med slotsgården og tårnene, som vi i sin tid havde aftalt med Albinus og som Tage Sørensen havde respekteret. (se ovenfor). Men Jørgen Skov benyttede sig af situationen og meddelte, at der nu ikke var flere penge til at forsætte, så arbejdet måtte standses.

Vi talte med borgmester **Per Bødtker Andersen** om sagen og blev enig om selv at skaffe pengene. Efter vort skøn drejede det sig om 10 mill. Vi udarbejdede et forslag omfattende alle tårnene, hvoraf Dronningens tårn, som var forsvundet efter branden 1808, skulle være helt nyt. Hertil kom supplerende gitterlåde i portens gårdside, ny indgang fra slotsgården til Østfløjen, nye bislag til ny restaurant i nordfløjens kælder, samt ordning af pladsens belægning. Aftalen var, at borgmesteren skulle være ansøger på byens vegne, og at man ville ansøge **Velux Fonden** om penge. Det skete. Vi havde et udmærket møde med **Arkitekt Niels Koppel**, som Fondens sagkyndige.

Borgmesteren fik et positivt svar, og næste skridt blev at meddele Jørgen Skov, som vi havde holdt uden for, at de fornødne midler nu var til stede. Borgmesteren telefonerede til Skov og meddelte, at han sammen med arkitekterne gerne ville have et **møde** med ham, hvilket blev fastsat. Og det skal ikke nægtes, at vi alle glædede os meget til at konstatere, hvorledes han ville reagere, vel vidende at sagen absolut ikke behagede ham. Det blev da også en ganske speciel oplevelse.

Da vi havde sat os ned omkring et bord på hans kontor, meddelte borgmesteren rolig og blidt, at eftersom Slots- og Ejendomsstyrelsen ikke havde de fornødne økonomiske midler til at fortsætte, var det nu lykkedes ham som Koldings borgmester at fremskaffe det nødvendige beløb på 10 millioner.

Jørgen Skov reagerede fysisk ret voldsomt. Oplysningen kom som et chok. Han blev kok rød i hovedet, og for mig syntes han at lette i sædet. Jeg følte mig hensat til Det Kgl. Teater, hvor den gamle nærige Notar på et tidspunkt bliver så ophidset at han er ved at få et slagtilfælde. (Jeg sammenligner det også med Walther Scott, der i sine romaner lader den halsstarrige kaptajn blive så rasende over mandskabets mytteri, at han falder om ved et slagtilfælde.) Det kendes også hos visse typer, som lider af Angina Pectoris). For Skov var der ikke noget at gøre. Han råbte så: hvem skal så være byggeudvalgsformand? Med borgmesteren havde vi på forhånd aftalt, at det skulle han være. Så han svarede atter meget blidt, at det havde han i al beskedenhed tænkt sig, eftersom det jo var ham, der havde skaffet pengene. Men Jørgen Skov råbte endnu rødere i hovedet, at det skulle han være. Hvortil borgmesteren blidt svarede, at det kunne da godt blive sådan.

Under sagens videre projektering og realisering forsøgte **Jørgen Skov** flere gang at forhindre eller besværliggøre arbejdet for os. Her skal kort nævnes, at han uden vor vidende, sendte to arkitekter, bl.a. afdelingsarkitekt **Alex Dünnwald**, (som jeg kendte fra studietiden på Akademit) til Koldinghus, for at finde ud af, at det ikke var brandmæssigt nødvendigt at opføre Dronningens Tårn, hvilket ellers opfyldte brandvæsnets krav om flugtvej i dette hjørne af slotsgården. Vi skrev et brev til Jørgen Skov, hvori vi udtrykte vor forbavselse, og at vi fandt det upassende, at han på denne måde, og uden vor vidende, blandede sig op i forhold der sorterede under os som arkitekter.

Dronningens Tårn skal tjene flere formål. Udover nævnte flugtvej fungerer tårnet også som adgangsvej og intern forbindelse for administrationens to etager. Herudover har tårnet også det særdeles vigtige formål, som Jørgen Skov aldrig rigtig fattede, at give optimal beskyttelse til nogle af de mest interessante og pædagogisk bedst "fortællende" bygningsarkæologiske spor. Hertil tjener tårnets særligt konstruerede lamelfacade. Disse spor vil således kunne betragtes overskueligt og tæt på fra spindeltrappens dobbelt høje reposeafstande.

Nævnte Alex Dünnwald og jeg var **studiekammerater** på Akademiet. På tegnesalen sad vi efter alfabetisk orden, så vi var tæt på hinanden, også når tegninger og andre opgaver blev kritiseret, [redacted]

venlighed, som sikkert passede godt til Jørgen Skovs brovtende dominans.

Tårnenes afslutninger – hvorfor

Gesimserne – profil og præfab

Portalerne - tilstand og forbliven som sådan

Den nye gitterport.

Nordfløjens Kælder – restaurant - bislag

Det sydvestre hjørnes fortælling.

Det gotiske murværks holdbarhed

Badstuetårnet - nødudgang

Jørgen Skov fattede aldrig Koldinghus. Han kunne være blevet en langt bedre ~~brugtbilsforhandler.~~

INTERIØRET

J.Ex.: Koldinghus er museets største og vigtigste museumsgenstand.

Ruintoppene, [redacted] Se s. 17 og se ikke afsendt brev til P.D.S.

Betænkningen indeholder etageplaner, udført af **C.F. Møller** som overtegninger på et projekt af **Viggo Norn**, der formodentlig har baseret tegningerne på **Julius Schmidts opmålinger 1895-98**. Tegningerne angiver noget uklart, hvor der udføres nyt murværk i facaderne og som indvendige skillevægge. Det er usikkert, hvilke der er oprindelige, hvilke, der er Norns og hvilke der er C.F. Møllers, hertil skal føjes, at Viggo Steen Møller, der udarbejdede en museumsplan, ikke angiver præcis de samme rum. Der er således ikke på noget tidspunkt gjort forsøg på at udrede de historiske rumopdelinger i

syd- og østfløjene, hvor der findes betydelige spor af Christian III's renessanceslot, Chr. IV's ændringer og Fr. IV's barokslot.

I dag (p.t. 26.okt.2010) mangler en fuldstændig opmåling og bygningsarkæologisk undersøgelse, der redegør for Koldinghus på det stadium, som bygningskomplekset var på i sin lange (100 år) genopbygningsperiode (fra sidst i 1800-tallet til sidst i 1900-tallet), overgangen fra ruin til en egentlig bygning i funktion, altså fasen mellem 5' o 6' hovedperiode.

Koldinghus' historie kan opdeles i flg. **6 hovedperioder**, som kan defineres som: 1. periode: gotisk borg. 2. periode: Chr III's renessanceslot. 3. periode: Chr. IV's renessanceslot. 4. periode: Fr. IV's barok slot. 5. periode: ruinen. 6. periode: det historiske kompleks efter genopbygningen.

Da vi fik opgaven at genopbygge Koldinghus, var der ikke penge til at foretage en normal grundig undersøgelse. Et sådant arbejde med **opmåling, registrering og undersøgelse** af de mange spor, ville kræve meget lang tid og meget store udgifter til stilladser. Imidlertid udvirkede det valgte "**restaureringsprincip**", at en sådan undersøgelse ikke blev nødvendig, eftersom den kunne **foretages senere**, eller når som helst, oven i købet indendørs, beskyttet mod vejrliget, fra de nyetablerede etager, altså uden stillads. "**Restaureringsprincippet**" gjorde det muligt at efterlade alle murflader urørt med alle bygningshistoriske spor intakt, så disse nu kan studeres når som helst, og meget lettere, billigere og mere omhyggeligt og sikkert - og uden tidspres. Denne fordelagtige situation omfatter foruden den historiske ruin også bygningsarkæologerne og historikerne, idet de nu kan udvælge stederne, som det er bedst, og udføre undersøgelserne i de tempi, der passer de involverede personer bedst. Hvis arbejdet skulle udføres på traditionel vis og inden restaureringens begyndelse, eller samtidig med håndværkerne på pladsen, ville det blive meget besværligt, tidrøvende, forceret og kostbart.

Jeg kunne i dag ønske selv at deltage i en sådan efterfølgende bygningsundersøgelse, men glæder mig i min høje alder over, at andre kan få oplevelsen i ro og mag, hyggeligt indendørs, at beskæftige sig med det indholdsrige ruinmurværk.

29/9-2010

Om konstruktionen

Det første forslag var i princippet baseret på samme ide som kompromisforslaget. En ny bærende søjle/drager-konstruktion placeret frit imellem ruinmurene, som derved holdes fri af indgreb og berøring. Hen igennem de to fløje placeres to rækker stålsøjler til bæring af to parallelle langsgående dragere, i passende afstand fra murene, hvorpå etageplader anbringes. Konstruktionen tænkte øverst afsluttet med et "let" tag af nutidige lette plader. I det sydøstlige stærkt ruinøse hjørne, hvor facademuren ikke skønnedes bæringsdygtig, skulle facadens lukning udføres af en stor gennemsigtig væg, konstrueret som en stor "elefantrist" af stål og glas. Man ville således indefra opleve ruinens klare kontur mod himmel og skyer udenfor. Set på langs ville væggen virke lukket. Set udefra ville man om natten, med elektrisk lys tændt inde i ruinen, få en oplevelse, der ville kunne give associationer til branden 1808.

Som tidligere nævnt kunne dette forslag ikke godkendes. Et kompromisforslag, hvor man tilstræbte slottets eksteriøre fra før branden, men i interiøret kunne stå mere frit, blev udarbejdet og godkendt. Konstruktionen udførtes i princippet som den første, men af træ og i ruinsalen kun med to store søjler. I eksteriøret skulle alle "huller" udfyldes med teglsten, bortset fra mod syd-øst, hvor der ophængtes en stor "let" trævæg af egespån.

De nye konstruktioner

Såvel den første som den anden konstruktion tager udgangspunkt i den form for *bygningspleje*, som vort studium af Koldinghus har bidraget til at udvikle: at lade den historiske bygning "fortælle" sin egen historie ved ikke at fjerne eller ændre eksisterende bygningsdele, deres overflader og indre substans, således at alt forbliver in situ, og dermed indgår som den mest direkte kilde der beretter om bygningens historie. Nye nødvendige bygningsdele udføres af nutidige materialer i reversible partier og konstruktioner.

De bærende søjler, der går fra kælder til loft, er inspireret af den klassiske korinthiske søjle bestående af: base, skaft og kapitæl. Basen er her en nedadvendt halvkugle med en tap i midtpunktet, så den kan vippe. Skaftet fører med sit "kanellerede" snit videre op, hvor det et lille stykke under næste dæk afgrener fire bærende arme, for derefter at smutte op gennem et hul i etagedækket videre til næste dæk. De fire arme bærer to kardansk virkende stålrammer og er herved, ikke blot synligt men også konkret, med til at tegne søjlens bærende kapitæl.

Konstruktionsprincippet: en præfabrikeret bærende selvstændig søjle/drager konstruktion er opstillet friholdt af ruilmure og bærende etagedæk, tagkonstruktion og tag. Konstruktionens dele er indbyrdes fleksibelt forbundne, så bevægelser og belastninger ikke forplanter sig til ruilmurene og man derved undgår at nye og gamle dele river hinanden i stykker. Konstruktionen er reversibel, dvs den kan fjernes, så man har ruinstadiet intakt som før genopbygningen, om dette eventuelt skulle ønskes. Det friholdende princip har yderligere den store fordel, at tilpasningsmaterialet mellem nyt og gammelt er luft. Det er billigt, passer altid og muliggør at de fleste dele kan præfabrikeres, søjler, drager, gulve, hængebroer og trapper. Kun i få punkter rører konstruktionen ruinen via nogle specielle "puffer" eller "edderkoppeankre".

Søjlerne er som klassiske søjler opdelt i base, skaft og kapitæl, detaljeret med fleksible led. Basen er en nedadvendt halvkugle, stående på et punkt, så den kan vippe. Hele konstruktionssystemet er fleksibelt forbundet med et 70 meter langt vandret gitter, der strækker sig på langs gennem øst- og sydfløjene, med de to ender tøjret til henholdsvis bygningens nordøst og sydvest hjørner.

Den geniale ingeniørindsats skyldes ingeniørfirmaet Holm Christensen og Møller Petersen, som også evnede efter at konstruktionen var etableret og etager og tag var kommet på plads, et efterkomme arkitektens ønske om at gangforbindelserne mellem øst og vestfløjene etableredes som hængebroer, hængende ned fra de to store søjlers kapitæler, og derved samtidig indgår i en vægtstangsordning med den store udvendige træfacade. Vi fik et usædvanligt pragtfuldt gensidigt inspirerende samarbejde med Erik

Holm Christensen. Hvilket skyldtes at begge parter fuldt ud forstod den andens faglige synspunkter. (I modsætning til flere af tidens internationale prestigeprojekter, hvor "arkitekten forudsætter at ingeniøren kan ophæve tyngdekraften", jfr. Projekt til Kulturhus i Ålborg).

Ruinen i interiøret

Ruinmurværkets tydelige tilstedeværelse og nære tilgængelighed (man kan røre ved det) danner sammen med de nye konstruktioner et spændende interiør, der er oplevelsesrigt, på sin vis imponerende, og som med sit specielle design og sine detaljer er på et fornemt niveau som også karakteriserer begrebet "slotte", og som sådan ligger langt ud over de daglige miljøer, mennesker normalt bevæger sig i.

Herved adskiller det-realiserede projekt sig væsentligt fra det første projekts minimalisme, som mange fagfolk og lægfolk ikke kunne acceptere. Fordi det var for simpelt! – implicit grimt, uartigt eller ukultiveret, udannet, utraditionelt. Hvis det skulle accepteres, skulle der også slås på andre strenge, hvilket det realiserede kompromis demonstrerer. – Selv finder vi det første projekt rigtigst. Det skulle naturligvis også underkastes en detaljeret bearbejdning, men mere logisk og enkel end i Kompromisforslaget, som jeg nu skal komme nøjere ind på.

Den vanskeligste problematik gælder **to områder: 1. i Ruinsalen konflikten** mellem sydvæggens bølgede ruinkontur og de herover i samme facade krævede **barokvinduer**. **2. Dagslyset i interiøret** gennem de relativt små barokvinduer vil blive så ringe at det ville blive svært at opleve ruinen som noget betydningsfuldt. Derfor må der gøres alt for at styrke lyset og kontrasten mellem ruinens profil og trævæggen bagved.

I modellens interiøre tegnede ruinen sig i projekt 1 klart med sin silhuet på baggrund af facadens store udfyldningsgitter. Og der vældede en masse dagslys ind i sydfløjen. Set på langs gennem fløjen ville facadegitterets maskedybde lukke af, så rummet markerer sig som lukket. Set på tværs ville gitteret åbne mod et eksteriør med himmel og skyer og i kontrast markere ruinens skulptur.

Flot som et slot

For i kompromisprojektets barokfacade at redde og optimere ruinens bølgede kontur set indefra, besluttedes det i stedet for det ikke godkendte forslags transparente gitter at ophænge **en hvid træflade uden på** sydfacadens teglflade, så træfladens indvendige planside hang et stykke ned uden på ruinens teglflade. Herved ville man indefra se ruinens kontur forløbe kontinuert og frit. Samtidig besluttede vi symbolsk, som når man på en dårlig skitse kradser noget væk, konkret på stedet at **overstrege de os uønskede vinduer**, ved at føre hvide skrå lister hen over vinduessiden, så de uheldige firkantede vindueshuller sløres. Og fladen virker som 'en samlet baggrund for ruinens silhuet. Herudover blev de to store søjlers kapitæler beklædt med hvide plader som reflektorer af det indfaldne dagslys fra vinduerne. Yderligere skabte vi en "**barokgesims**" indvendig mellem rummets vægplan og loftsplan, som også barokt slører overgangen mellem væg og loft. Også den raffinerede detaljering hører med i de barokke inspirationer, som gør det hele "**flot som et slot**". Hvad man ellers synes om det, kommer man ikke udenom, at

folk blev begejstret og vi glade for at have reddet ruinen og styrket forståelsen og betydningen af at bevare en bygnings 'fortællerværdi'.

Jeg kan oplyse, at efterhånden som arbejdet skred frem (det tog 20 år) og man kunne se hvordan det tegnede til at blive, steg nysgerrigheden og interessen. Rygtet gik, man kiggede indenfor. Med overraskelse og beundring. Da arbejdet var færdigt havde vi den glædelige oplevelse, at nogle af vore værste modstandere fortalte os, at de havde kæmpet imod os, men nu måtte erkende at resultatet var spændende og smukt.

Koldinghus er Koldinghusmuseets største og vigtigste museumsgenstand.

Denne udtalelse fremsatte jeg ikke længe efter færdiggørelsen af vort arbejde. Den er siden blevet bekræftet af museets direktør Poul Dedenroth-Schou, og viser forståelsen for resultatet og betydningen af vor indsats, hvilket også blev bekræftet af vor udnævnelse til æresborgere i Kolding.

Men det er og forbliver lidt af en sær gåde, hvorfor det kan være så vanskeligt at få sit arkitektoniske budskab igennem. Jeg tror at hvis det første projekt var blevet realiseret, ville accepten efterhånden også komme. Men man kan nok heller ikke tilbagevise lægfolkets umiddelbare holdning. Det kan vist ikke være rimeligt altid at forlange umiddelbar respekt og accept. Og så er det da også en interessant opgave at gøre sit fag forståeligt for andre mennesker. Det kan blive en lærerig kommunikation for alle parter.

Glemte (skal puttes ind et andet sted)

Inden vi fandt frem til den rigtige metode, udførte vi en **prøve på traditionel istandsættelse**, af historisk murværk udført på et stykke af nordfacaden, med to murersvende og en arbejdsmand. På basis af anvendt tid, materialer, stillads, fortjeneste og diverse tillæg ville istandsættelsen af slottet på det grundlag sprænge budgettet, der var baseret på **C.F. Møllers sædvanlig lave overslag**. Vor konklusion blev derfor ganske enkel, at da murværket er op til 180 cm tykt, er der nok at tage af. Samtidig udviste murværket at have holdt fremragende siden branden 1808, så det kunne holde længe endnu. Så man skal i princippet kun sørge for, at der ikke falder løse sten ned. Samtidig undgår man at udslette de værdifulde spor, som ofte misforstås som skadet og derfor ulykkeligt reparerer.

Interiøret (fortsat)

Årsagen til at vi ikke fulgte **Viggo Steen Møllers**, og **C.F. Møllers disponering** af fløjene med de her planlagte rum var et par væsentlige konstateringer, som også daværende museumsdirektør Sigvard Skov må have været involveret i, men som efter vor mening ville være meget uheldige. I **Vestfløjen** havde man i 1914 indbygget "**Den Hvide Sal**", som var et partielt stykke biblioteksinventar fra det gamle kgl. Bibliotek i København 1785. Men da man fandt at den her i Vestfløjen lå i vejen for genskabelse af Chr. IV's Dansesal, som oprindeligt løb igennem hele fløjen, skulle "**Den Hvide Sal**" skulle derfor flyttes til den kommende genskabte sydfløj, selv om det indebar betydelig ombygning af inventaret. Endvidere havde man planer om at genskabe **Rigsraadssalen** i østfløjens to øverste etage, selv om det var uklart, hvordan den havde været. Derimod nævnes ikke **Chr. III's kapel**, som lå i slottets sydvestre hjørne, og hvoraf betydelige rester stadig var at se. Dette sted havde man disponeret til skiftende udstillinger.

Da det blev os klart at reformationskongen Chr III, som udbyggede Koldinghus til et firefløjet anlæg ved opførelsen af en østfløj og en vestfløj, samtidig opførte **Danmarks første protestantiske kirkerum**, som svarer til det næsten samtidige "Dronning Dorotheas kapel" på Sønderborg Slot, blev vi meget betaget, ikke mindst på baggrund af vor aktuelle interesse og beskæftigelse med kirker så betaget, at vi hellere så dette ruinøse rum bevaret med murværket urørt som det er. Vi foreslog derfor "**Ordets**" rum **indrettet til auditorium** - altså også en slags forkyndelse. Som sådan fungerer det perfekt i dag.

Når jeg har holdt foredrag her, har det altid været en fornøjelse at gøre opmærksom på rummets fortællerværdi. Især fordi det tænder folks interesse for murværkets historiske fortælling. At man af murværket klart kunne aflæse, at der her har været først et kirkerum, og senere under Chr. IV et bageri med to bageovne og skorsten, og senere under Fr. IV boligrum, var vældig spændende.

At **betænkningens arkitekter** ikke havde interesseret sig for at aflæse murværket på Koldinghus, undrede os. Det blev os efterhånden mere og mere klart, at dette forhold kombineret med de i betænkningen viste planer og voldsomme indgreb i behandlingen af de store sales problematik ville så godt som helt udslette sporene i bygningens murværk og dermed ødelægge Koldinghus' fortællerværdi. Behandlingen af Sønderborg Slot, som vi havde studeret, var for os et skrækeksempel. Vi mødte heldigvis god forståelse i byggeudvalget.

Christian III's Kapel

I betænkningen disponerer Viggo Steen Møller de bedst beliggende rumafsnit på Koldinghus, i slottets sydvesthjørne, til "skiftende udstillinger" og til de "Arenfeldtske paneler". Ufatteligt uvedkommende her, og uden relation til rummenes karakter, der åbenbart ikke fattes. Det interesserede ikke arkitekterne eller bygherren, at her inkorporerede reformationskongen, Chr. III, i sit slot, Koldinghus, Danmarks første protestantiske kirkerum. Murværket beretter tydeligt om et dobbelt højt rum med fire store vinduer, to mod syd og to mod vest, samt et galleri, hvorfra der var direkte forbindelse gennem en dør til kongens gemakker i sydfløjen.

De grønne ruintoppe

L.A. Winstrups beskyttelser af murkronerne og Sydfløjens ruintoppe.

Efter branden 1808 stod slotsruinen uden beskyttelse, udsat for vejr og vind især de øverste partier. Mange mennesker hentede også her byggemateriale til eget brug. Men i sidste del af 1800-tallet, var interessen for bevaring vågnet, og forskellige beskyttelser og reparationer blev igangsat. En af de personer der havde øje for betydningen heraf var arkitekt og kgl. bygningsinspektør L.A. Winstrup (1815-1889). Hans arbejder er strategisk fornuftige. F.eks. sikrede han alle murkronerne med tagsten, efter at have repareret de øverste og mest skadede skifter. I overensstemmelse med vort restaureringsprincip kan man i dag stadig på murkronerne spore hans indsats. F.eks. ser man i dag tagsten ligge også på de ruinøse oprindelige indvendige skillevægge, som selvsagt ikke havde tagsten før branden. Men Winstrup *) har fremsynet dækket dem af. Interessant er imidlertid, at han ikke dækkede hele sydturen af. Han undlod ruintoppene

i den østre del. Muren hældede stærkt mod syd, og truede med at vælte, så han har ment at en beskyttelse her ville være omsonst, for muren ville vælte før eller siden.

*) se min artikel om "Bygningsispektårerne på Koldinghus" i bogen til Otto Norne "At Se Det Usynlige"

I C.F. Møllers tid udførte en ingeniør i Kolding en opretning af sydmuren. Da vi overtog byggesagen fremstod disse ruintoppe meget flot og som det eneste sted på Koldinghus hvor der stadig var græstørv på de originale ruintoppe. Dette fandt vi overordentlig interessant, og arrangerede derfor vandingsanlæg, Ikke alene for at bevare dette indtryk, men også for at sikre toppenes forbliven, ved at de naturlige græstørv med deres rodnet etablerer sammenhæng og sammenhold på toppenes murværk.

Forinden havde vi fjernet alle løse sten, som måske kunne falde ned. På grund af manglende forståelse for betydningen af at netop dette stykke ruinmur var meget vigtigt, fordi det var det eneste, der var totalt originalt og urørt af menneskehænder efter branden, er der sket det i dag beklagelige, at man uden at kontakte os, på eget initiativ har nedtaget de øverste munkesten af angst for at de skulle falde ned og skade personer – og så helt forkert og totalt misforstået muret dem på igen!
En ting er at man tager dem ned for at undgå en ulykke, men hvad værre og utilgiveligt er, at man murer dem op igen! Toppene er nu ikke mere originale. Det havde de trods alt været, hvis man havde nøjedes med at taget stenene ned.

Som "trøstende" malurt kan man konstatere, at denne misforståede handling nu udvider Koldinghus' historie med en pinlig fortælling om, at selv akademiske arkitekter og historikere, oven i købet knyttet til stedet og som har fulgt restaureringen og dermed skulle være bekendt med princippet, alligevel ikke har forstået at løse problemet. Et er at man ikke har passet vandingsfunktionen så græstørv ikke var tørret ud, noget andet er at man ikke kontakter os, men det værste og utilgivelige er at man netop gør det man ikke skulle gøre, murer stenene på igen. Hermed er de ruinøse toppes originals substans ødelagt. Man kan med det man ser i dag ikke mere stole på murværkets originalitet. Man har med genopmuringen forbrudt sig på murværkets klare, rene, uforfalskede historiske vidnesbyrd. Det skuffer mig så stærkt, at jeg finder det nødvendigt at trække det frem for at man i eftertiden ikke begår lignende bommerter.

Læs min artikel "Den historiske bygnings væren på liv og død", hvori begrebet "originalitet" omtales.

P.S. Niels Vium ringede mig op kort tid efter at det forkerte greb var udført, og beklagede at han ikke havde orienteret mig forinden behandlingen af ruintoppene blev gennemført. Jeg fik indtryk af, at det var museumsdirektøren, som havde været den udfarende. Om det skulle være ham eller Viums tilsynsførende arkitekt Per Windeleff, skal jeg ikke kunne sige.

Jeg finder det i allerhøjeste grad beklageligt og utilgiveligt, at de sidste helt urørte ruinøse murkroner nu har mistet deres jomfruelighed fra brand- og ruinperioden - for evigt!

Slotsgården og tårnene

Som nævnt andet sted havde vi tidligt i processen foreslået at vente med tårnene til sidst, begrundet med at vi på det tidspunkt ville være blevet klogere på Koldinghus og have fået større erfaring. Vi havde fået bekræftelse på hovedgrebet, som bestod i ikke at berøre det gamle, det historiske, men udføre nødvendige nye tiltag som klart synlige tilføjelser, og udformet således at de indgår sammen med det gamle i en spændende, engagerende historisk fortælling ført op til vor tid. Kompromiset med myndighederne gik bl.a. på at det ydre skulle baseres på udseendet før branden, facader med vinduer placeret i barokperiodens faste rytmer. Overfladerne skulle være røde mursten, hvor det var teknisk muligt, ellers i andre materialer. De hvidpudsede overflader ønskedes ikke. Heraf fulgte, at sydfacadens store hul, blev lukket med en ophængt "let" trækonstruktion beklædt med kløvede træspån af eg. Mens de mange mindre huller, bl.a. rundt om i slotsgården blev lukket med nutidige røde teglsten.

Af de **fem tårne**, som alle var trappetårne opført af Chr. IV til erstatning af nogle ældre tårne, afsluttedes de tre med renæssancespir, mens de to vestre, Trompetertårnet og Kronprinsens tårn havde flade tage kantet med balustrader af sandsten. Dronningens tårn forsvandt helt efter branden. Alle tårne skulle igen fungere med trapper som adgang til etagerne. Trompetertårnet havde i begyndelsen af 1900-tallet fået en gammel vindeltrappe overført fra Det Kgl. Bibliotek i København. I Kronprinsens tårn havde Viggo Norn opstillet en ny spindeltrappe med trin af beton. I Kongens tårn sad endnu på den indvendige side gamle trinrester af sandsten. I tårnets midte opstillede vi en fritstående vindeltrappe af støbejern, som sammen med de gamle trinfragmenter nu danner et fascinerende trappeinteriør. I Klokketårnet havde C.F. Møller installeret en betontrappe. Det manglende Dronningens tårn erstattede vi af et helt nyt tårn, som omtalt tidligere.

Vi havde internt på tegnestuen gode diskussioner om, hvordan vi skulle forholde os til de manglende spir. Vi fandt det irrelevant at forsøge at genskabe spirene på renæssancetårnene. Men eftersom de på en eller anden måde skulle have nogle mere gedigne afslutninger end de provisoriske paptage, udformede vi nogle enkle løsninger med relation til deres mere specifikke brug.

De to vesttårne fik atter flade tage, men med balustrader af tegl. Klokketårnet fik et nyt ur med en lille synlig klokke øverst. Kongens tårn fik en overdel, hvori, der efter konsultation med ornitologer indmuredes at antal skakte tiltænkt de nu hjemløse alliker. Dronningens tårn blev genskabt i nutidig funktionsbestemt design, omtalt tidligere. Herudover skabte vi i slotsgården to nye bislag med nedgang til restaurant i kælderens, og en ny overdækket "hovedindgang" til østfløjen.

Disse mange forskellige dele befinder sig i en firkantet slotsgård af uregelmæssig form og med stærkt hældende gårdsplan.

Slotsgården er det første stærke indtryk man får, når man går ind gennem porten. Før vi kom i gang med genopbygningen, var det et besynderligt "utæt" rum, hvortil der strømmede en bunke sol og vind tværs gennem syd- og østfløjenes hullede ruinfacader. Det var klart at der var noget at stramme op, hvilket skete dels ved de lukning af rummets vægge og fremkomsten af høje tage, men også ved den materiale-mæssige

"homogenisering", vi gennemførte. Vi var klar over at gårdinteriøret let kunne blive rodet, hvis vi ikke passede på. Vi besluttede derfor, at alt nyt, bortset fra murudfyldninger som var krævet udført af tegl, skulle være af metal, bronze og tombak. To beslægtede legeringer, som vi vidste ville være smukke på alle stadier i deres patineringsproces, og tillige passe godt til de røde mure. Hertil kommer at metallet muliggør design i en vis elegance, som kunne være god i i samspillet med det ruinøse røde murværk.

Projektering undervejs

Når man har med historiske bygninger at gøre, vil den viden man på forhånd søger at få ikke altid være tilstrækkelig eller helt korrekt, ligesom ukendte forhold vil dukke op. Dette kan bevirke, at der må ændres i programmet eller projektet. I så kompliceret en sag som Koldinghus, var dette klart fra begyndelsen. Udsættelsen af tårnenes genopbygning er et eksempel af de større. Hængebroernes er et eksempel på noget i mellemstørrelse.

Hængebroerne

I sydfløjen fremtrådte Ruinsalen som et 17m højt, stort, tomt rum, hvis bredde spændte fra nordvæg til sydvæg og højde fra gulv til tag. Som sådan ville dette høje, tomme rum være en hindring for, at kunne gå fra den ene fløj til den anden. Problemet indebar dermed nødvendigheden af at skabe gangforbindelser på langs gennem rummet i hver etagehøjde mellem øst- og vestfløjene. I både vort første og andet projekt var dette tænkt som smalle balkoner langs nordvæggen, båret af knægte, monteret på indersiden af facademuren mod slotsgården, og med Kongens trappetårn på midten.

Men da vore stilladser under den successivt planlagte genopførelse, som skete i samtidige etaper fra slottets nordøst hjørne og sydvest hjørne, efterhånden nåede frem til sydfløjen som sidste etape, kunne vi konstatere at nordvæggenes ruinmurværk her var så skrøbeligt, at det ville være uforsvarligt at montere balkonerne her på. Hvad nu? Man kunne måske bebrejde os, at vi ikke på forhånd havde undersøgt murværket. På den anden side havde vi netop sparet tid og penge på ikke at rejse stilladser før nu, og på ikke at skulle måle op i disse højder, men fundet frem til, at vort hovedgreb netop gjorde det muligt at projektere efterhånden som arbejdet skred frem.

På dette tidspunkt havde vi fået hele den store konstruktion fra nordøst til sydvest på plads. Herunder også ruinsalens to store søjler, hvori den store sydvæg af træ var ophængt. Jeg husker min store betænkelighed, da jeg stillede ingeniør Holm Christensen spørgsmålet, om ikke man kunne udføre de nødvendige gangforbindelser mellem østfløjen og vestfløjen som hængebroer ophængt i de to søjlers kapitæler, hvorved broerne måske også kunne fungere som naturlige afbalancerende vægtlodder i forhold til den store trævæg i modsatte side - hvis søjlerne med det slanke tværsnit kunne tage belastningen? Ingeniøren regnede på det. - Jo, det skulle være muligt, var svaret dagen efter.

Med den forudsætning blev de tre broer udformet og gennemtegnet. Det besluttedes at lade dem præfabrikere på værksted, hver bro i to halvdele, der kunne hejses ind i ruinen og monteres her. De tre broer fik hver sin krumning. Den nederste opad, idet den skulle hæves på midten af hensyn til en dør underneden. Den midterste bro, hovedforbindelsen,

blev vandret. Den tredje bro krummede nedad for bedre at kunne passere under søjlekapitælerne. Forskelligheden giver hver bro sin karakter, og understreger oplevelsen når man passerer gennem ruinsalen i forskellig højde.

Et specielt problem var broernes tilslutning til etagerne. Alle tre broer havde samme standardlængde, men forskelligt spænd. Dvs. der skulle udføres seks forskellige tilslutninger til etagerens forskellige kanter. Yderligere skulle de være fleksible pga. brobevægelserne. Det ville være meget vanskeligt at måle disse forhold op og definere dem på en arbejdstegning. I stedet udarbejdedes et hovedprincip ud fra hvilket udformningen af hver "broklap" aftaltes på stedet med den meget dygtige smed. Der findes ingen tegninger af disse dele.

Det gælder også andre steder på Koldinghus. Der foreligger flere spændende opgaver i at måle Koldinghus op, som det vil være godt, at få udført snarest muligt. Så man får et korrekt sæt tegninger af Koldinghus, som slottet blev efter arbejdets afslutning.

Kæmpetårnet som vi ikke fik med at gøre

Arbejdet med Kæmpetårnets istandsættelse og indretning fik vi ikke noget at gøre med. Slots- og Ejendomsstyrelsens direktør **Jørgen Skov** overdrog det videre arbejde med Koldinghus til kgl. bygningsinspektør **Johan Richter**. Dette skridt var hverken Richter eller vi som gode venner og kolleger særlig glade for. Vi blev kun spurgt til råds en enkelt gang af Richters medarbejder **Per Windeleff**, men ellers ikke inddraget. Slet ikke da det betydelige arbejde med Kæmpetårnet, som vi havde arbejdet noget med, skulle i gang. I 1930'erne rekonstruerede Viggo Norn de manglende dele efter branden i 1808. ^{og}genopførte tårnets rekonstruktion i 30'erne, så der var nu en spændende situation at forholde sig til. Arbejdet blev gennemført af Richters efterfølger **Niels Vium**, men det fulgte ikke vort princip op. Tårnets balustrade blev totalt fornyet med nye rekonstruktioner. Dette gælder også den skulpturelt dekorerede skorsten og skulpturen af **Herkules**, den eneste af de tiloversblevne fire kæmper, som sammen med Hektor, Hannibal og Scipio havde prydet tårnets fire hjørner på toppen. Hvis Niels Vium havde fulgt vort princip, som ved **sandstensportalerne (se min artikel i Inge Mette Kirkeby: "Sandstensportaler i Danmark")**, skulle skorsten og Herkules være forblevet på plads og have lov til at "dø" her. En rekonstruktion skulle udføres og opbevares til erstatning, når de gamle genstande havde fuldført deres betagende naturlige død på stedet. Det historiske slid og fortælleverdien er nu blevet udslettet.

nan/mar

man/
kon

Som resultatet af arbejdet med Kæmpetårnet fremtræder nu virker det ikke overbevisende. Hvis det skulle være en rekonstruktion, hvad noget kunne tyde på, så er den ikke lykkedes. Det fremgår af balustraden og de manglende tre kæmper.

Herudover er det overdrevent og unødvendigt, at **udskifte så mange enkelte sten** rundt om i slottets facader. Som tidligere omtalt viste vort forsøg med facadereparation, at udskiftning af sten kun var nødvendig, hvis de decideret truede med at falde ned. Man kunne foreløbig nøjes med bare at tage dem ned, og lade hullet være. Murværket har med sin tykkelse og soliditet vist sig tilstrækkelig solidt til at kunne holde i mange årtier fremover. Den pertentlige reparation vil i det lange løb se komisk ud, og kun berette om "reparatørens" tankegang,

Nordfløjens kælder og indretning.

Albinus havde ikke tænkt sig en cafe eller lignende. Han mente man kunne klare sig med automater, hvor man kunne trække forskellige drikkevarer. Men efterhånden som genopbygningen skred frem, og en ny museumsdirektør, Poul Dedenroth-Schou, var kommet til (1976) med et større fremtidsperspektiv og en hel anden forståelse for vore tanker end den gamle direktør, (Sigvard Skov, der til det sidste fastholdt sin høvlebænk i sit kontor), blev det mere og mere klart, at når projektet var blevet en realitet måtte stedet kunne byde på andet end cola- og slikautomater. Kældersens vestende, hvorfra der er nedgang til den berømte fangekælder, indrettedes til at skolebørn, der her kunne spise deres madpakker. I kældersens modsatte område afsløredes et rum, som, efter det var tømt for "gammelt ragelse", fremstod med en grovhed, snavs og uhygge, at ingen i vort ellers tillidsfulde **byggeudvalg** kunne acceptere det som det var, endsigse at vores sædvanlige, skånsomme og billige vægbehandling, **støvsugning**, kunne gøre dette rum egnet til at spise i.- **en restaurert**

Den ellers altid fremsynede, trofaste kommunaldirektør **Ingeman Olsen** udtrykte tvivl under et møde med byggeudvalget på stedet. "Puds og kalkrester ville falde ned i suppen". Vi foreslog, at man over bordene, på tøndehvælvets underside, kunne montere tynde beskyttende messingplader, hvori også belysningen kunne monteres.

Jeg må erkende, at der (for første gang) i mig opstod en indre tvivl. Ville folk befinde sig godt her? Kunne det bære benævnelsen af et finere spisested. Og hvad med køkkenet? Ville sundhedsmyndighederne acceptere det i et sådant rum og under tilsvarende hvælv? Her endte diskussionen.

Men situationen er interessant, idet den beskriver en problematik, hvor arkitektens intentioner vanskeligt forstås og accepteres af bygherren, og hvor myndighedernes godkendelse også er tvivlsom. I dette tilfælde blev det gjort afhængigt af sundhedsmyndighederne, med hvem vi drøftede sagen.

Når historiske huse skal bevares, afhænger det ofte af, om de kan bringes til at fungere til et eller andet formål. Men her kan ligge en skjult konflikt, eftersom opfyldelsen af de nutidige krav kan medføre, at huset mister sine historiske vidnesbyrd, og f.eks. ikke mere indeholder original substans af betydning, og dermed bliver historisk uinteressant. Det kan derfor være af stor betydning, at de personer, som varetager de forskellige lovkrav, her sundhedsmyndighederne, ikke kun er lovkyndige, men også er så intelligente og selvstændigt tænkende, at de forstår problematikken og evner at løfte den op på et så højt plan, at det også ses og vurderes ud fra en friere overordnet kulturhistorisk synsvinkel. Og at personerne her evner at samarbejde, bearbejde og udarbejde løsninger, eller kompetence til at udstede de nødvendige dispensationer.

Samarbejdet med sundhedsmyndighederne udvirkede på den baggrund en godkendelse, idet hvælvfladerne blev strøget gentagne gange med kalkvand, som, udført rigtigt, binder kalk- og mørtelstøv. I **køkkenet** blev yderligere de vigtigste afvaskelige flader beklædt med blå og hvide fliser, som med deres mønster giver køkkenet sin egen poetiske karakter.

Det skal nævnes at samme positive forståelse og indstilling blev udvist af landets øverste brandmyndigheder på et fælles møde i København med også andre relevante personer.

NB! slettes?:

I Chr IV's renæssancekælder Iøvrigt havde jeg den oplevelse at konstatere et "renæssance-WC". Det erbekrevet nøje af **Mogens Vedsø** i Bygningsarkæologiske Studier 1988. Af en fodnote fremgår at **I.O. Brandorff** allerede i 1890'erne var klar over dette.

Resultatet blev en restaurant med sin helt egen atmosfære, som ingen i det ellers tillidsfulde byggeudvalg oprindeligt troede på, men som nu er et spændende, lidt mystisk rum, at dukke ned i, et rum, som trods dunkelhed og uoverskuelig "snavs" og rusticitet, alligevel ved sin urørthed og ægthed nu også accepteres som det øvrige Koldinghus. Et interessant og historisk spændende rum med spor fra den gotiske borg og fra Chr. IV's senere magasinkælder med hul i tøndehvælvet til køkkenet oven over. I østenden ses "sammenstødet" med Chr. III's senere østfløj.

Sandstensportalerne

se min artikel i Inge Mette Kirkeby: Sandstensportaler i Danmark 1995

Chr. IV udsmykkede sit moderniserede Koldinghus med prægtige sandstensportaler på trappetårnene i slotsgården. Branden 1808 og den efterfølgende ruinperiode tog stærkt på dem. Portalen på Dronningens tårn forsvandt med tårnet. Portalen på Kongens tårn er heller ikke bevaret. På Kronprinsens tårn og Klokketårnet ses endnu rester. De bedst bevarede findes på Trompetertårnet.

Vor tidlige henstilling om at vente med at tage stilling til tårnenes og portalernes behandling til sidst i genopbygningsprocessen var efter vor opfattelse rigtig og klar. Der var på det tidspunkt da heller ingen tvivl om, at der heller ikke her skulle forsøges rekonstruktion. Den ville ikke blive korrekt. Det stod os også klart, at portalerne skulle forblive urørte, og dermed fremstå som de dramatiske rester de var, og dermed deltage i fortællingen om slotsruinens historie. Heriblandt anekdoten om den preussiske officer, der i 1864, huggede Chr. IV's våben ud af hovedfeltet på Trompetertårnets portal, og bragte det med hjem som souvenir. Det kom senere tilbage og sidder igen på portalen. Men man aflæser tydeligt huggesporene efter tyveriet.

Er den historie rigtig? - P.D.S

Vi havde, som led i udskydelsen af beslutningen om hvordan man skulle forholde sig til portalernes, indkapslet dem midlertidigt bag en kappe af krydsfiner. Da de nogle år efter blev fjernet, fremstod portalerne smukt algefrie, tørre, og sunde. Konklusionen blev: lad portalresterne forblive, som de er. Beskyt dem optimalt, under halvtage, mod regn og sne. Og lad dem langsomt dø i skønhed.

I lighed hermed burde Herkules på Kæmpetårnet flere år senere være blevet behandlet af den Kgl. bygningsinspektør Niels Vium. I samme forbindelse burde der fremstilles en kopi, som man kunne udstille i museet, indtil den gamle er slidt helt op. Først da skiftes den ud. Og sådan kan historien fortsættes i næste kapitel af same slags

Administrationens udformning som arbejdsplads i ruinen. Og et møbelvalg, som var for fint. Og som Jørgen Skov ville have vi som ansvarlige arkitekter selv skulle betale.

Dato 27. okt. 2010. er ikke kommet længere med Koldinghus. Næste emner vist med sort i indholdsfortegnelsen forrest.

Dato 16/9 . 2010

Var i går på Koldinghus. En ingeniør Linda Jell Peitersen, ing.fa.ALECTIA (tidl. BIRCH & KROGBOE) er engageret af kgl. bygningsinspektøren Niels Vium. Hun var blevet gjort opmærksom på en revne i den gamle "gavlmur" mellem vestfløj og Chr. III. Kapel, der tegner sig lodret på nordsiden ude ved vestfacaden i øverste etage – anes også i hjørnefugen ny. i kapellet. Hvor en gl. fuge er løs. Efter min opfattelse er den ikke alvorlig. Den tegner sig meget tyndt i den kalkede vægside mod nord. Sandsynligvis har den "altid" været der, lige siden Chr III byggede sydfløjen til. Der er også sket meget i samme område siden.

Men sammen gik vi (+ Inger)rundt og så på tingene og fik en god snak. Heriblandt aftalte vi, sammen at besøge ing. Erik Holm Christensen og med ham drøfte den mappe med et skema vedr. kontrol af den store konstruktion. Mappen havde han fundet på Stadsarkivet. Jeg har aftalt mødet til d. 23. ds.

Men på turen rundt kom vi ned i fangekælderen, også at der var lagt munkesten (nye) til en gulvbelægning på gulvsandet. Jeg oplyste, at det er helt forkert. Iflg. Restaureringsprincippet er det helt misforstået. Gulvbelægningen bør være nutidig, f.eks. nutidig dansk "normalsten".

I dag kontaktede jeg pr. tlf. Poul Dedenroth på Koldinghus og nævnte det for ham. Jeg ville spørge ham om hvem i Slots- og Ejendomsstyrelsen, der kan kontaktes i den anledning. Jeg fik et navn, som det ikke lykkedes at kontakte. I stedet ringede jeg til Flemming Frydendal, som er chef i Styrelsen og gjorde opmærksom på den forkerte plan som han forstående ville tage sig af og rette op på.

Jeg mener jeg nævnte over for ham den uheldige behandling af ruintoppene. De var eneste de eneste ruintoppe, der endnu var urørte og stadig med græstørv efter branden 1808. Jeg mener tidligere at have gjort opmærksom på den brøler, også over for Poul. Men det fattes åbenbart ikke.

Det fantastiske murværk på Vestfacaden se brev *til Frydendal*

Z-2